

OBSERVAȚIUNI

ASUPRA

REORGANISĂREI FACULTĂȚILOR DE DREPT

Articole apărute în ziarul „Cronica” cu data
de 9, 10, 11, 13, 14, 15 Iulie 1904.

DE

NICOLAE I. TITULESCU

LAUREAT AL FACULTĂȚEI DE DREPT DIN PARIS

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BUCURESCI

Tipografia Ziarului „Cronica”, str. Cazărmei 89
1904

Observațiuni

asupra

Reorganizării Facultăților de Drept

OBSERVAȚIUNI

ASUPRA

REORGANISĂRII FACULTĂȚILOR DE DREPT

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Studiul dreptului a suferit de cât-va timp o schimbare de direcție : în loc ca obiectul său exclusiv să continue a fi textul de lege, începe a se ține compt în lumea juridică de partea socială și economică a chestiunilor, ce se discută.

În consecință, jurisconsultii caută a se lepăda de aerul lor de geometrii, de logica lor subtilă, de discuțiunile abstracte; formula legii perde din ce în ce aparențele unei teoreme și în deslegarea dificultăților juridice începe să sufle un curent de umanitate, care vrea ca litera textului să cedeze în fața nevoilor sociale. Într'un cuvint, caracterul de știință so-

cială a dreptului e pe punct a se înțelega; și după cum progresul economiei politice datează de la răsturnarea principiului englez, care îi asemna ca obiect *bogăția*, iar nu *omul*, renoația și adevărata îndrumare a științelor juridice nu va data, pentru binele comun, de cât din ziua, în care se vor pătrunde toți, că sub abstracțiunea legilor se mișcă oamenii și că a'î sacrifica unui exces de logică, înseamnă a zice «omul e făcut pentru lege, iar nu legea pentru om»; ceea ce e o absurditate.

A se convinge de adevărul acestor spuse, a simți că o justă și pricepută apreciere din partea celor chemați a rezolva conflictele sociale (magistrații și chiar avocații) trebuie cerută în numele securității publice, semnifică a da dreptului o considerație cu mult mai mare ca aceea care îi se acordă de obicei. Prin urmare, nu numai poate, dar și trebuie orî-ce membru al comunității să pretindă de la puterea publică, ca drumul spre funcțiunile menite a asigura ordinea în raporturile sociale să fie îngădit ast-fel, în cât să nu treacă de cât cei cu o pregătire serioasă!

Se vede de aci că reorganizarea facultăților de drept, departe de a fi o chestiune, ce nu privește de cât pe specialiști, e o problemă de interes general.

Domnul Ministru al Instrucțiunei Publice a hotărit să'î dea o soluțiune mai bună ca în

trecut — mai conformă direcțiunii noi ce a luat studiile juridice, ar fi de dorit.

Intențiunea e mai mult de cât laudabilă și să sperăm că și rezultatul va fi tot ast-fel.

Dar pentru aceasta, orî cine se interesează de progresul dreptului la noi, ar trebui să-și dea obolul arătând sensul, in care schimbarea trebuie făcută; din diferitele opinii ar putea eși o soluțiune eclectică satisfăcătoare. Ca un lucru indiscutabil trebuie însă admis de toate lumea, că organizarea vițioasă a facultăților e singura cauză a rezultatelor nesatisfăcătoare, ce a dat studiul dreptului la noi; alt-fel discuțiunea și reforma nu și-ar avea locul.

In adevăr, dacă recunoaștem că licențiații noștri sunt departe de a fi dat ceea ce le permite mentalitatea lor, nu ezităm însă a-i declara neresponsabili, victime chiar a nepăsării, ce a domnit până acum asupra aceea ce era la noi învățămîntul dreptului.

Din parte-ne avem ferma convingere, că elementul studentesc român e cu mult superior celui frances. In Franța, orî studentul are aptitudinî excepționale, e *cine-va*, orî e mai puțin de cât mediocru; la noi pe lângă valori remarcabile, masa studentescă *ca putință de a percepe* e mai sus cu mult de mediocritate. Dacă cu asemenea calități studentul e slab, cauza e că îi se cere mai puțin de cât ceea ce poate da și ar fi absurd a-i pretinde

să fie guvernat de «imperativul categoric» al lui Kant, când oamenii maturi au nevoie spre a-și face datoria de mijloace coercitive palpabile.

Dar, să-i urmărim numai puțin psihologia și ne vom convinge, că un altul în locul lui ar face și mai puțin.

De prin liceu deja, din auzite, studentul de mâine a aflat că dreptul e «un moft», că e suficientă o infimă muncă pentru a trece cu succes examenile; a fi student în drept e pentru un licean ceea ce e libertatea pentru captiv.

Eșit din liceu, își vede așteptările confirmate.

Pe pragul facultății studentul e primit de camarazi mai mari gata a-l iniția la tot ce-i va permite a satisface mai cu ușurință datoria: manuale de câte 50 pagini îi sunt înmânate cu afirmări asigurătoare: neștiind ce să creadă el pășește în sala de curs, unde profesorul îi așteaptă cu *teoria neretroactivității legilor* (art. 1 Cod. Civil de alt-fel; speriat de acest galimatias juridic studentul își promite a nu mai călca la facultatea de drept în viața lui. În Iunie, după stăruințele prietenilor, se prezintă la examen: *e admis, și adesea cu bile albe!*

Am dori să știm, dacă având toate acestea prezente în minte, se poate învinui masa studențească de neîmplinirea datoriei! În pură morală poate, în viața de toate zilele nici odată!

Concluzia ce tragem e că, studenții fiind a-

fară din cauză și rezultatele rele, vina întreagă cade asupra legiuitorului, care n'a știut să facă din facultățile noastre instituțiuni, unde să fie *silit* candidatul a-și utiliza inteligența.

Două sunt mai ales criticile, ce se pot aduce organizării actuale:

1) Programul in vigoare e *incomplet* și *nerațional*. Incomplet, pentru că nu figurează pe dânsul cursuri, ce se predau la facultățile streine și cari sunt de extremă importanță: legislația comparată, de pildă; nerațional, pentru că face din materii o împărțire cu totul imposibilă și nu permite nici profesorului să-și utilizeze metoda personală.

Să luăm dreptul civil: se face din dânsul, în ordinea Codului, trei părți egale corespunzând fie-care la câte un an de studiu.

Prin definiție, un cod nu e o operă didactică; urmează ca și un curs să fie ast-fel?

Or, ce pretențiuni de metodă poate avea un învățămînt, când legea obligă pe profesor să explice succesiunile, adică transfertul drepturilor și obligațiunilor unei persoane, înainte de a spune auditorilor săi ce este o obligațiune?

Ce plăcere de a studia dreptul po te avea un student, când din prima zi trebuie să cunoască articolul 1 din Codul Civil: *neretroactivitatea legilor*? Or, această materie e una din cele mai dificile și confuze din întreg dreptul Civil, în așa grad în cât un autor francez

a sfidat pe cel mai «desghețat civilist» (*le plus aélié civiliste*) să-î dea explicațiuni satisfăcătoare. Și nimeni n'a răspuns acestei sfidări! Studentul român e însă chemat să debut în drept prin cunoașterea acestei teorii: pedagogia juridică română e ceva special, trebuie s'o recunoaștem.

Nici profesorul nu poate remedia acestei rele, silit fiind a face anumite materii într'un an, anumite altele în anul viitor; a le combina într'un mod metodic, ar însemna a călca programul.

2) Un alt viciu al organizării prezente e libertatea deplină, ce domnește în înscrierile la facultăți și în prezentarea la examene.

Orî-cine vrea să fie student în drept, fie chiar de joc, o poate: nici o condițiune de silință nu îi se cere, nici o taxă nu îi e impusă. De asemenea se poate presenta cine va la examen de câte orî vrea și numai dacă vrea!

Libertatea aceasta absolută e sinonimă cu «lipsă de organizare»; ea e în mare parte cauza slăbiciunii licențiaților noștri și a neîncrederei profanilor în seriozitatea studiilor juridice.

Dacă rea e starea actua a lucrurilor, dacă suntem hotărîți a o schimba, nu s'ar face operă utilă mărginindu-ne la reforme de detalii; întreg edificiul păcătuește prin basă, să'l

refacem decî din temelie! De alt-fel în Franța, la ora prezentă, se discută proiecte de acest gen: ne am putea inspira din îmbunătățirile, ce se vor introduce acolo; departe însă ideia unei copii servile!

Concluziunile, la care am ajuns pe comptul nostru, se pot grupa în jurul a două puncte: 1) o chestie de fond: *programul*; cum trebuie el alcătuit spre a fi la înălțimea noilor cerințe științifice. 2) chestii procedurale, de formă: *înscrieri, asiduitate, taxe, examene, etc.*

Cu alte cuvinte vom căuta a determina: 1) ce trebuie să știe un licențiat, 2) cum își poate obține diploma.

Incepem prin chestiunile din urmă spre a limpezi terenul de tot ce e administrație.

Imatricularea și înscrierile

Orî-cine a obținut diploma de bacalaureat clasic sau modern și dorește a urma studiile juridice, trebuie să ceară *imatricularea*, adică menționarea numelui său pe registrele facultății, secretarului.

Acesta e ținut să primească petițiunile împreună cu diplomele până la o anumită dată, presupunem 20 Septembrie. De la 20 — 30 Septembrie secretarul stabilește după mediile diplomelor o clasificare: cei d'intîi 150 sunt singurii admiși a fi imatriculați. Un maximum în numărul studenților în drept trebuie cu orî ce preț stabilit; o asemenea dispozițiune ar avea ca consecință fericită micșorarea funcționarismului; de alt-fel scopul urmărit nu e numărul, dar calitatea.

La 1 Octombrie, in exemplul nostru, lista celor imatriculați e afișată; restul e invitat a'și retrage diplomele.

Odată imatriculați, studenții sunt ținuți a satisface formalității *inscrierii*; 12 inscripțiuni trebuiesc luate pentru a putea obține diploma de licențiat, câte 4 pe fie-care an, reducând școlaritatea la 3 anî, ceea ce e suficient.

Fie-care inscripțiune e *precedată de vârșarea unei sume de 25 lei*. Totalul inscripțiunilor pe un an se urcă ast-fel la suma de 100 lei, la care se adaogă, cum vom vedea, *100 lei taxa de examen*: un an de drept costă deci 200 lei și pentru a obține titlul de licențiat suma de 600 lei trebuie vârsată.

Iată deci noul principiu: *studiul dreptului încetează de a fi gratuit*. De alt-fel aceasta e și logic—se pare: dreptul e conceput peste tot ca o știință rezervată bogatilor, dovadă taxele enorme, ce percepe facultatea din Paris, republicană prin excelență, aproape 1200 lei pentru diploma de licențiat.

Cum să nu pledeze cauze, in care nedreptatea e strigătoare, avocatul, ce n'are ca mijloc de traiu de cât elocința lui? Ce tărie de caracter trebuie să aibă magistratul, cu leafă mică și familie grea, spre a'și păstra integritatea? Cum să nu se mărească numărul aspiranților la funcțiuni, când deschidem, fără rezervă porțile facultăților noastre chiar acelor,

care văd în titlurile obținute un simplu mijloc de a ocupa un post?

Cu toate că în parte aceste recriminări sunt juste, trebuie să renunțăm la ideea unei aplicări absolute a principiului. *Nimeni nu poate contesta că se găsesc în rândurile studenților fără mijloace valori reale și a nu le permite studiul dreptului ar însemna să eliminăm din calitatea nobleței noastre de robă o parte importantă.*

De aceea un corectiv trebuie introdus: *dispensa.*

Orice student dovedind: 1) paupertatea, prin acte serioase ca de pildă, un certificat din partea primăriei domiciliului; 2) silința la învățătură, poate obține de la consiliul facultății dispensa de taxe succesiv pe fiecare an de școlaritate.

Ast-fel pentru anul I de drept silința s'ar putea dovedi prin diploma de bacalaureat, dacă media indicată e minimum 8; pentru ultimii două ani majoritatea de bile albe la examenul I și al II-lea, adăosă la lipsa de mijloace, dă drept la dispensă pentru taxele anului al II-lea și al III-lea.

Cu chipul acesta rămân excluși de la facultățile de drept numai incapabilii fără mijloace pecuniare; se va recunoaște că aceasta nu e un rău.

Cât despre cele-l'alte categorii, nici o obiec-

ție nu se ridică. Studentul capabil și cu avere ar fi rău venit a se plinge de taxa impusă; suma de 200 lei anual e mică pentru din-sul și credem că poate da 600 lei, prețul unei bune biciclete, în schimbul unei cariere.

Studentul capabil și sărac obține dispensa; rămâne studentul înzestrat numai cu calități pecuniare și intrat în facultate prin excepție, admitând de pildă, că în limita fixată s'ar fi strecurat și elevi cu medii mai mici în lipsă de alții: prezența lui se justifică, el e o sursă de venit pentru facultate. De alt-fel pierderea sumelor vărsate în caz de nereușită și limitarea dreptului de a se prezenta la examen, după cum vom vedea, vor descuragea pe nemuncitorii a urma dreptul.

Am spus că numărul înscripțiunilor pentru obținerea diplomei de licență e de 12, câte patru pe fie-care an. Ele nu se pot însă lua de cât la date anumite: 1 — 15 Octombrie, 1—15 Decembrie, 1—15 Februarie, 1—15 Aprilie.

Ultima zi expirată, registrele sunt definitiv închise și nimeni nu se mai poate înscrie.

Sanctiunea e energetică: studentul, care la 1 Maiu nu are cele 4 înscripțiuni corespunzătoare anului său de studiu, nu se poate prezenta la examenul de Iunie și cum sesiunea de Octombrie îi e închisă în sistemul nostru, ne-

glijența poate aduce pierderea unui an de studiu.

Regula aceasta severă, admisă la facultatea din Paris, trebuie temperată pentru cazurile de forță majoră: consiliul facultății poate atunci acorda autorizarea unei înscrieri după închiderea registrului.

Asiduitatea la cursuri

Odată înscriși, studenții trebuie să urmeze cursurile. Cum s'ar putea sancționa în mod eficace această obligațiune?

Iscălirea cărților de student de către profesori, cum se face la noi, dă naștere la mici fraude, care transformă precauția legală într'un mijloc de coercisiune ilusoriu. Studenții o recunosc de alt-fel în mod loial: câți nu se laudă a nu fi călcat la facultate de cât o dată pe an?

Stabilirea unei inscripțiuni de asiduitate, ca la Paris, e o măsură insuficientă. Acolo fiind pentru fie-care examen câte o mie de candidați, orî-ce control direct e imposibil. Atunci se recurge la un «truc» (cuvîntul caracteriză perfect situația). Decanul de două ori pe an fixează pe neanunțate o dată arbitrară, la care toată lumea e ținută să iscălească într'un registru special. Zilele

alese și aduse la cunoștință cu foarte puțin înainte, odată trecute, registrul se închide și nimeni nu mai e primit a se înscrie. Lucrul e important, căci cine n'a iscălit asiduitatea, cu toate că are inscripțiunile necesare, nu e admis la examen. Numai în cazuri justificate se acordă dispense, cu multă severitate însă. Cu chipul acesta studentul trebuie să stea la pândă, absența lui de la cursuri îi poate aduce serioase prejudicii. Din fericire sunt prietenii bine-voitori, cari urmează regulat și cari se fac agenți de publicitate ai întregii studenții: la ziua fixată nu lipsește unul. Această practică, frumoasă din punct de vedere filantropic, ruinează însă întreg sistemul și obligația de a urma cursurile rămâne fără de sancțiune.

La Paris o altă soluțiune e însă aproape imposibilă, din cauza numărului enorm de auditori.

Ch. Lyon-Caen, celebrul profesor de drept comercial de la facultatea din Paris și membru al Institutului, ne spunea odată, că regretă timpul, când era profesor la Nancy. Acolo, zicea dînsul, se făcea apelul și nu riscai să intri în o sală goală; dar studenții erau puțin numeroși.

De ce oare nu s'ar introduce practica apelului la noi, mai ales dacă se va admite o limită în numărul studenților în drept? Ape-

lul ar fi singurul mijloc serios de control ; după ce profesorul a intrat în sala de curs și ușile au fost închise, aparitorul ar putea proceda la această formalitate notând numele celor ce lipsesc. După curs, în cancelarie, s'ar prezenta scuzele pentru absențele făcute.

În nici un chip însă *n'ar trebui primit la examen studentul, ce a lipsit fără motiv la 10 lecțiuni.*

Școlăritatea, cursurile.

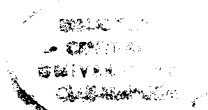
Școlăritatea ar trebui redusă la 3 ani. Cu o împărțire rațională a materiilor, credem suficient acest timp pentru asimilarea principiilor de drept, mai ales dacă se înființează și doctoratul.

Cursurile ar putea începe la 1 Octombrie și dura până la 30 Mai, cu vacanțele și sărbătorile fixate de lege. Ast-fel anul nostru școlar ar fi mai lung cu o lună ca cel francez ; să observăm însă că sărbătorile noastre sunt mai dese și vacanțele mai mari.

De la 1—30 Iunie ar fi, vom vedea, sesiunea de vară pentru examene ; iar de la 15—30 Septembrie cea de toamnă.

Conferințele de drept

Unul din cele mai mari neajunsuri ale învățămîntului universitar, e indiferența cu care

se privește munca studentului. Până la examen, mai ales la drept, el n'a avut ocazia să schimbe o vorbă cu profesorul. Un sfat nu i-a fost dat și cu toate acestea, când ne gândim la schimbarea felului de muncă, ce întâmpină studentul anului I eșit de pe băncile liceului, vedem că el are nevoie de multe consilii pînă să ajungă a se conduce singur în lumea universitară. Studenții cei mai inteligenți sunt nedumeriți, mai cu seamă când nu se uită ce spuneam în privința lipsei de metodă a programului; ei nu înțeleg și mai ales nu știu cum să învețe.

Să se citească greutățile prin cari a trecut, pe când la Paris se petreceau lucrurile ca la noi, un student din cei mai capabili, actualmente *decanul* facultății catolice din Lille și juriseconsult reputat: Conte de Vareilles-Sommières (Prefața volumului: *Les principes fondamentaux du droit*, 1889).

Crearea conferințelor de drept—corespunzând seminarilor din Germania—ar fi un remediu din cele mai bune. Departe de a fi obligatorii ca cursurile, conferințele se adresează studenților dornici de muncă. Acolo e vor găsi călăuză necesară pentru a păși cu siguranță în domeniul, atît de greu abordabil, al dreptului.

Fie-care profesor, pe lângă orele de curs, e obligat a reuni odată saū de două ori pe săp

tămină pe studenții special înscriși și a le explica lecțiunile făcute. Studenții sunt interogați și îndreptați, fie de colegi, fie de profesor; ei obțin note, care se comunică comisiunii în momentul examenului. Se ridică astfel partea hasardului în succesul probelor definitive, căci cu greu va fi respins un student, care un an întreg a dat răspunsuri satisfăcătoare, pentru că, intimidat la examen, nu înțelege întrebarea profesorului.

Conferințele tind însă mai departe: profesorul dă lucrări facultative asupra unor subiecte alese de dînsul. O expunere în public poate să urmeze, dacă rezultatul e găsit bun. Discuțiuni contradictorii între studenți și conferențiar, observațiuni făcute de profesori, sunt atitea mijloace utile pentru ascuțirea spiritului și formarea limbajului tehnic necesar în drept.

Conferințele de drept ar trebui să fie gratuite, nu cu plată ca în Franța; și numai dacă cererile de înscriere, ceea ce e de dorit, ar fi numeroase, așa că un profesor ar avea peste 50 de auditori, o taxă ușoară, (cu dispensă pentru săraci) se va percepe și din banii obținuți se vor plăti particulari diplomați (doctori sau licențiați), cari ar ajuta pe profesori în misiunea lor, studenții fiind împărțiți în mai multe serii.

Examênile

Ceî carî la 30 Aprilie aũ luat cele 4 inscripțiuni anuale și nu aũ lipsit nemotivat la 10 lecțiuni, sunt admiși a se prezenta la sesiunea de vară. La 1 Maiũ, dupã ce aũ plãtit o taxã de 100 lei, ei trebuie sã tragã un numãr de ordine, *care le fixeazã data examenului*. La 20 Maiũ, o listã a celor admiși a se prezenta e afișatã; in dreptul numelui fie-cãruia e indicatã data examenului.

Taxa examenului trebuie deosebitã de aceea a inscripțiunilor, de oare ce in caz de nereușitã se perde $\frac{3}{5}$ din cea d'intũ, pe cãnd beneficiul celei de a doua e definitiv. Sub aceleași condițiuni, se acordã dispense pentru taxa de examen ca și pentru inscripțiuni. Perderea unei părți din suma consemnatã de cãtre ceî aminați ar fi o mãsura excelentã: ea ar sili pe studenți a se prezenta la examen pregãtiți, iar nu la noroc, și cum noi n'admitem sesiunile multiple, a invãta in timpul anului spre a fi admiși la Iunie.

Examenul se trece in fața unui *jurii* compus din profesorii anului, iar nu in fața unui profesor singur, *simultanu* pentru toate materiile, iar nu succesiv, *individual*, iar nu pe serii. Pentru ca convingerea comisiunei sã fie serioasã, examenul va dura atitea quarturi de ori, câți examinatori sunt.

Găsim criticabilă practica ce se urmează la facultatea din Paris la examenul de licență : într'o oră sunt interogați la toate materiile 4 candidații de odată ; studenții buni și timizi n'au nici timpul să'si revie; pe de altă parte, nu trebuie să poseda cine-va un bagaj juridic important pentru a putea vorbi asupra unei chestiuni 4 minute. La doctorat însă, unde candidații sunt puțin numeroși, examenul e individual și durează o oră.

Această din urmă dispoziție preconizăm pentru școalele noastre, unde nu există, sau mai exact, n'ar mai trebui să existe scuza mulțimei.

Notele cu cari se măsoară știința candidatului sunt : *bila albă* (foarte bine), *bila roșie-albă* (bine), *bila roșie* (mulțumitor), *bila roșie-neagră* (slab), *bila neagră* (rău).

Două bile roșii negre sau una neagră cauzează respingerea. Când un candidat a obținut însă la o materie o bilă neagră și la celelalte albe sau albe-roșii, aminarea se poate evita după o decizie a comisiunii. Dacă un candidat e aminat de patru ori la același examen, pierde beneficiul imatriculării și trebuie să părăsească facultatea ; *ast-fel, în șase ani cel mult, studiile juridice trebuiesc terminate.*

Notele, cu cari s'au trecut diferitele probe, trebuiesc menționate pe certificatele eliberate ; prin o asemenea dispoziție s'ar permite o ale-

gere judicioasă, când pentru o funcțiune s'ar prezenta mai mulți concurenți.

În fine, dacă la un examen un candidat a obținut numai bile albe, juriul îi acordă mențiunea: *cu elogi*; distincțiunea aceasta scutește de plin drept de taxele anului viitor.

În privința sesiunilor, se vor ține două pe fie-care an: una în Iunie. alta în Septembrie. Cu nici un preț însă nu trebuie admisă ideea sesiunilor multiple, de oare ce e plină de inconveniente.

Maî întâi se îngreuiază misiunea profesorului, silindu-l a ține curs și examene în acelaș timp; apoi nu se stimulează dorul de muncă în student, lăsindu-î mereu poartă deschisă în cas de nereușită.

Reducerea sesiunilor nu e însă o măsură suficientă; ea trebuie completată printr'o dispozițiune, obligând pe student a se prezenta la examenul de Iunie. Libertate în această privință e dăunător a se lăsa: scopul e să silim tineretul la muncă și nu o putem face de cât prin reguli severe. *Acela care nu s'a prezentat la sesiunea de Iunie, fără scuză recunoscută legitimă de consiliul facultăței, pierde dreptul a trece examenul toamna.* Sancțiunea aceasta severă, admisă în Franța ca indiscutabilă, va face pe mulți să se prepare din vreme spre a nu perde timp fără folos.

Cu ocaziunea discuțiunei programului, vom

vedea asupra căror materii poartă fie-care din cele trei examene de drept.

Profesorii

Recrutarea profesorilor facultății de drept, precum și obligațiunile ce le trebuie impuse, constituie unul din cele mai dificile puncte de rezolvat, în problema organizării școalelor noastre, intru ceea ce privește aplicațiunea în practică.

Titlul de doctor e neapărat necesar aceluia care se consacră profesoratului. În privința diplomelor de proveniență străină, să observăm că anumite facultăți eliberează titluri de doctor inferioare gradului nostru de licențiat.

Ast-fel la Paris, un licențiat din București poate, plătind anume taxe, urma doctoratul fără să treacă un examen de echivalență, pe când anumiți doctori din Bruxelles nu sunt recunoscuți egali unui licențiat: ei trebuie să repete anul al III-lea.

Numirea profesorilor trebuie să aibă loc în virtutea unui concurs, care e singurul mijloc sincer de a constata știința candidatului. Concursul ar cuprinde, ca în Franța, o parte scrisă și una orală, aceasta din urmă consistînd din o lecțiune făcută timp de o oră asupra unui subiect anunțat numai cu câte va ceasuri înainte.

Lucrul de căpetenie, ce trebuie însă cu orice preț obținut, e *excluderea cumulului*. E imposibil ca profesorii să se consacre în mod serios ocupațiunii lor, dacă li se permite în acelaș timp avocatura și chiar magistratura.

A face un curs de drept nu înseamnă numai a vorbi timp de 3 ore pe săptămână, în fața studenților, asupra unui subiect juridic. Ținta, la care trebuie să tindă adevăratul profesor, e adaptarea principiilor dreptului la nivelul intelectual al auditorilor săi, fără să ridice cu toate acestea expunerii sale caracterul științific. E nevoie pentru aceasta de multă îngrijire în prepararea lecțiilor, de multă pricepere în alegerea expresiunilor tipice. Cum ar putea satisface în mod convenabil această obligațiune acela, care n'are timp a ceti *drept* un ceas pe zi ?

Să privim facultatea din Paris. unde, trebuie s'o recunoaștem, nu sunt de cât somită!i. Ce ocupație are un profesor parizian în afară de orele de curs ? Studiul, scrierea de uvrage și articole de reviste, discuțiunii în societățile de drept saũ rapoarte la *Institut*. Calitatea de deputat, singura compatibilă cu profesoratul, si-lește pe alesul națiunii a'și substitui un locțiitor pentru timpul cât îi va dura mandatul.

Dar un lucru trebuie imediat adăogat: suprimarea cumulului presupune o remunerare importantă a serviciilor de profesor, alt-tel

nimeni din cei capabili a-și câștiga viața ca avocat sau în alt mod nu s'ar consacra catedrei. După noi—și aceasta nu e mult având în vedere noile taxe ce se vor percepe—un docent trebuie plătit 1000 lei lunar, un agregat 1500 și un profesor 2000.

Numai stabilind concursuri severe, exclu-dind cumulul și în schimb plătind bine, putem constitui un *corp profesoral* de elită (nu zicem *indivizi* capabili, căci din fericire avem câți va, cari s'au dat vocațiunii lor cu toată dezinteresarea, ce ea cere).

Odată profesorii rămași cu atribuțiuni simple, se va putea aranja și orarul în mod rațional, cursurile având loc toate de dimineață; studentul nu va mai fi chemat la ore in-comode și variabile, azi, dimineața, mâine, seară și nici odată nu va mai fi trimes acasă sub pretext că «d. X nu poate face curs, fiind re-ținut de procese».

Spre a resuma tot ce am zis pînă acum, să enumărăm avantajile, ce ar decurge din o organizare așa concepută:

1) Admițînd o limită în numărul studenți-lor se face o selecțiune: numai cei cu medii mari pot face dreptul; de asemenea se aduce un remediu funcționarismului.

2) Taxele ridicate descuragează pe cei ce nu urmează dreptul spre a face studii serioase;

iar pierderea sumelor vărsate, în cas de nereușită, e un stimulent la muncă.

3) Reglementarea severă a tot ce privește datoria studentului și a profesorului asigură serioșitatea studiilor juridice, ridicându-le tot de o dată și prestigiul.

II

Abordăm acum a doua parte a cercetărilor noastre, întrebându-ne cum s'ar putea elabora un program de licență în armonie cu noile cerinți științifice.

Vom începe prin a determina materiile ce trebuiesc predate într'un învățămînt juridic elementar; apoi vom stabili ordinea cea mai logică, în care ele se vor împărți între diferitele examene.

Programul actual prezintă lacune regretabile, nimeni nu o poate contesta; dar ceea ce mai ales găsim criticabil, nu e atît insuficiența cît spiritul înapoiat în care e redactat.

Influența franceză a jucat un mare rol în alcătuirea lui; am avut ocazia să constatăm acelaș lucru, când a fost vorba de înființarea doctoratului*.

---

* Ziarul „Cronica“, cu data de 26 și 27 Februarie 1904. Articolele intitulate „Doctoratul în drept“.

Cu toate acestea e o deosebire atit de mare între conceperea dreptului în România și în Franța, în cât cei mai buni studenți licențiați de la noi, venind la Paris spre a face doctoratul, întâmpină dificultăți enorme și rar sunt admiși la examen de la prima dată.

Lucrul pare inexplicabil și cu toate acestea e așa; să ne gândim numai ce program francez am copiat? Cel de acum zeci de ani, or dacă de atunci pînă azi noi ne-am mulțumit cu dînsul, în Franța s'aù făcut schimbări mari și dese. Exemplul cel mai convingător de spiritul progresist francez în această direcție ni-l dă faptul, că azi e vorba la Paris, de a se schimba programul actual, care nu datează de cât de la 1895.

Dar, să precizăm prin două comparațiuni. Ce e în România un curs de drept roman? O explicare a Institutelor completate prin texte de Pandecte, adică un ansamblu de comentarii aride. La Paris dreptul roman constituie aproape un curs de sociologie, atit unica ocupație a profesorului e să arate, cum fie-care instituțiune a isvorit din nevoile sociale și economice ale unei epoci, atit ținta la care se tinde, e prinderea legilor, după cari evoluează un grup social.

Ce e la noi un curs de drept civil? Un comentariu pe articole al Codului Civil. Manualul lui Planiol, astăzi în toate mîinile în Româ-

nia, grație fericitului impuls dat de valorosul reprezentant al doctrinei române, d. Alexandrescu, va convinge pe toți de ce este în Franța un curs de drept civil. Și să nu se creadă că Planiol e un spirit independent isolat; față de alții cari ating adesea paradoxul, pentru binele comun de alt-fel, ca Saleilles, credem că Planiol reprezintă moderația.

Orî-cum, am rămas în urmă, atît în alcătuirea programului nostru, cât și în privința direcțiunii noi și fericite ce aŭ luat studiile juridice în străinătate.

Nu voim să conchidem însă, că o grabnică *imitație* a noii organizări franceze se impune; să căutăm prin mijloace proprii și neadmițînd ca indiscutabil tot ce se găsește aiurea, a realiza o reformă rațională și utilă.

Un învățămînt, care ar permite cunoașterea raporturilor juridice de drept comun (*drept civil*); a regulilor particulare comercianților (*drept comercial*); a actelor ilicite și pedepsele lor (*drept penal*); a regulilor urmate înaintea tribunalelor civile și criminale (*procedura*); a principiilor fundamentale, cari prezidă la organizarea Statului (*drept constituțional*); a organelor administrative și funcționarea lor (*drept administrativ*); a raporturilor juridice între State (*drept internațional public*); și în fine a raporturilor juridice între persoane de

naționalitate deosebită (*drept internațional privat*), ar fi la rigoare suficient.

El ar permite rezolvarea tuturor chestiunilor, ce s'ar ivi zilnic înaintea tribunalelor; dar cu o asemenea organizare am avea numai practicanți, adevărați oameni de drept nici o dată.

Lucrul s'a simțit și la noi, de aceea vedem figurând pe program două materii, cari sunt dovada unei preocupări de educație *științifică*, am numit: dreptul roman și economia politică. Un profan în drept încă va ști, că folosul acestor studii nu e *direct* practic; de aceea nu e rar a auzi recriminări contra inutilității lor. Evident, nu în textele lui Gaius, nici în teoriile lui Marx trebuie căutată soluțiunea unei probleme juridice; dar ambițiunea jurisconsultului adevărat țintește mai sus ca simpla cunoaștere de texte.

Ce s'ar zice de un medic, care n'ar cunoaște anatomia și fiziologia și care s'ar mulțumi a prescri «rețete» învățate pe din afară pentru diferitele cazuri de boală, ce îi se pot prezenta? Articolele de legi dau «rețeta» vindecării conflictelor sociale; cum ar putea deci procedea în deplină cunoaștere de cauză, în greaua misiune de magistrat și avocat, individul, care nu știe ce e o societate, cum ea naște, cum se transformă sub impulsul factorilor politici, economici și psihologici?

Legiuitorul nostru a simțit această cerință științifică înscriind alături de materii pur juridice dreptul roman și economia politică; dar: 1) n'a satisfăcut-o de cât în parte. 2) n'a cunoscut spiritul, în care trebuiesc concepute aceste studii.

Zicem că satisfacția dată trebuinței unei educațiuni științifice a fost parțială, căci e nevoie încă de crearea a cel puțin două cursuri, în lipsa cărora opera nu poate fi serioasă: *istoria dreptului național și legislația civilă comparată*.

Nimic mai util pentru a perde iluzia periculoasă a *fixității* dreptului, pentru a avea adevăratul sens al multor dispozițiuni obscure, pentru aflarea caracteristicii geniului național, ca urmărirea etapelor succesive, prin care au trecut instituțiunile noastre juridice, spre a deveni ceea ce sunt azi: studiul istoriei dreptului român se impune deci.

Christos a predicat: pacea între frați; mulți filosofi visează: armonia universală; toți trebuie să dorim solidaritatea între oameni și State!

Cu toate acestea, închidem între patru ziduri tot ceea ce ar putea fi un prim element de concordie, în special dreptul, fără a avea cel puțin curiozitatea a practica ferești către vecini, spre a vedea ce se petrece la dinșii. Studiul legislațiunilor străine ar fi un remediu contra *isolării juridice* în care trăim.

Dar să precizăm bine ce înțelegem printr'un curs de legislație comparată.

Când cine-va ne-ar spune pentru un punct special, care e pe lângă soluțiunea *articolului* X român și aceea a *articolului* corespondent francez, german, italian, austriac, etc., ne-ar da indicațiuni utile, dar nu ar putea pretinde că a făcut un curs de legislație comparată. Un învățămînt de genul acesta e înainte de toate un *studiu critic*, tinzînd la pronunțarea unei sentințe, în favorul legislațiunii celei mai perfecte, de către tribunalul științei sociale.

Mai mult : așa concepută legislația civilă comparată prezintă un interes practic considerabil, permițînd cunoașterea conștiinței juridice universale la un moment dat.

Ne explicăm :

Articolul 3 Cod. Civil român (4 Cod. Napoleon) obligă pe judecător, sub sancțiuni severe, să se pronunțe *chiar când legea e mută*. De unde va trage magistratul norma lui de conduită ? Analogii prin ipoteză nu sunt ; exemplu : jurisprudența franceză în fața asigurărilor pe viață, materie neprevăzută de lege și fără precedente.

Din principiile dreptului natural vom răspunde noi. Dar e o utopie a susține azi în știință, față de criticile drepte ale școlii istorice, existența unui drept natural *unic și invariabil* ; și e iar o exagerație a nega un drept

natural schimbător, reprezentind «binele» la un moment dat și pentru o societate dată. «*Ein Naturrecht mit wechselndem Inhalt*», un drept natural cu conținut variabil, cum zice jurisconsultul german Stintzing. Or, noțiunea binelui variază de la individ la individ și am risca cu conceperea unui drept natural pur subiectiv să avem atitea jurisprudențe deosebite, pentru cazurile neprevăzute de lege, câte tribunale sunt.

E nevoie în interesul tuturor de un element obiectiv: or pe acesta nu l găsim de cât în conștiința juridică generală revelată, în mare parte, prin legislațiunile străine. Vrem ca articolul 3 să nu lase deschisă calea arbitrarului? Să introducem în programul nostru un curs de legislație comparată, din care se vor inspira toți judecătorii pentru materiile neprevăzute de legea română, reglementate însă, în mod compatibil cu principiile admise la noi, de codurile străine.

În fine credem că ar fi foarte util a se crea la licență și un curs de sociologie, sau de filosofia dreptului, care ar constitui *teoria* față de materiile avind aplicație practică. Facultatea din Iași e în privința aceasta mai înaintată, căci ea posedă o catedră de filosofia dreptului ocupată cu mult succes de domnul profesor Stere.

Ziceam mai sus că legiuitorul nostru, inscri-

ind pe program dreptul roman și economia politică, a necunoscut spiritul în care trebuie conceput primul din aceste cursuri, importanța considerabilă ce prezintă cel de al doilea.

În adevăr, la ce poate folosi azi un curs de Institutele lui Justinian, fie chiar completat cu alte taxe din Digeste? Pentru ce doi ani de drept roman, unul consacrat persoanelor și bunurilor, altul obligațiilor și procedurii? Teoriile moderne asupra personalității, asupra dreptului de proprietate și mai ales asupra procedurii, sunt așa departe de ideile romane, în cât ne putem întreba, cu rațiune, care-î rostul acestui studiu de antichități?

Mergem chiar mai departe: modelele de discuțiuni juridice rămase de la jurisconsultii romani sunt călăuze periculoase azi, când dreptul e scris în formule precise. Nimic mai admirabil ca subtilitatea Sabinienilor pentru un logician; dar dacă pe vremea ei nu prezinta inconveniente, dar chiar avantagii, de oare-ce te puteai servi de dinsa pentru a *corige* o regulă juridică, aceasta ne fiind consemnată într'un text de lege, deci adaptabilă, la ce consecințe dezaastroase în practica judiciară ne-am expune astă-zî făcând pe geometrii față de articolele din Cod ca teoreme? Finețea de spirit, ce s'ar căpăta din aceste studii, ne-ar transforma în călăi ai societății!

Cu totul alt-fel se prezintă dreptul roman studiat istoricește.

Să lepădăm tot ceea ce e text roman într'un program de licență ; să le lăsăm candidaților la doctorat și în special profesorilor, cărora ele trebuie să servească de suport alegațiilor lor. Să concepem pentru licență dreptul roman ca un curs de istorie.

Plecând de la fondarea Romii (753 A. J. C., după cronologia convențională) pînă la Justinian (565, era creștină) să împărțim istoria romană în patru perioade, de pildă : *copilăria* (de la fondare pînă la cele 12 table), *adolescența* (de la 12 table—la August), *maturitatea* (de la August pînă la Dioclețian), *bătrînețea* (de la Dioclețian la Justinian). Am dat diviziunea cea mai puțin științifică, dar cea mai accesibilă ; pentru moment aceasta ne trebuie.

După ce am rezumat pentru fie-care epocă evenimentele politice cele mai importante, să căutăm a determina starea socială corespunzătoare, punînd mai ales în relief factorii economici și ideile timpului. Apoi să studiem toate instituțiunile juridice ale epocii ce ne ocupă, căutînd a arăta cum ele sunt condiționate de nevoile sociale.

Puterea părintească, de pildă, a fost la origină concepută sub formă absolută, fără a se stinge la majoritatea copilului, durînd din potrivă pînă la moartea tatălui. Pentru ce acest ca-

racter special, pentru ce un om slăbit de anī, infirm sǎ fie încă depozitarul autoritǎții domestice? Pentru cǎ, departe de a repauza pe nevoia de protecție ce simte copilul, cum e azi, saū pe forța fizicǎ a pǎrintelui, ca in anumite societǎți, puterea paternǎ romanǎ se fonda pe *interesul agricol*, care cere *unitate* in direcția sfortǎrilor. Cu cǎt condițiunile economice se schimbǎ, o industrie romanǎ, alta ca cea agricolǎ, luīnd naștere, structura autoritǎții pǎrintești se modificǎ pentru a ajunge finalmente in dreptul lui Justinian o slabǎ imagine a instituțiunii primitive.

Dupǎ ce s'a dat ast-fel un tabloū complet al instituțiunilor unei epoci, sǎ trece la studiul perioadii viitoare insistând mai intii asupra cauzelor schimbării stǎrii sociale, reconstituind starea nouǎ și arǎtând cum modificǎrile instituțiunilor sunt corelative schimbǎrilor in societate.

Când cine-va a asistat timp de peste un an la reconstituirea majestoasei evoluțiunii a dreptului roman spre progres, când a ajuns a se convinge cǎ legea nu e opera legiuitorului, cǎ acesta *nu o creeazǎ ci o constată*, credem cǎ a obținut un rezultat de miū de ori preferabil aceluia, care in acest rǎstimp și-a însușit diferențele de opiniuni între Ulpian și Papinian!

Și ce util pentru justițiabilii de a fi judecați de oameni, carī sunt in stare a pricepe o nevoie

socială și cari n'ar sacrifica-o nici o dată unui exces de logică rău pusă!

Am spus de asemenea, că legiuitorul n'a înțeles importanța economiei politice relegând'o în ultimul an și făcând din dinsa un curs anual.

Economia politică domină dreptul, prin ea decî trebuie să începem. De asemenea ce studiu aprofundat se poate face într'un an? În licee se consacră un timp egal unui curs de genul acesta; facultatea să rămîie oare la aceleași noțiuni elementare?

Dar se uită dificultatea ce sulevă chestiunea *valorii*, importanța, în studiul repartițiunii, a *doctrinii socialiste*, sau încă, în teoria producțiunii și consumațiunii, complexitatea *societăților cooperative*? Unde se lasă aplicarea principiilor abstracte la nevoile țării?

După noi, doi ani trebuiesc neapărat consacrați materiilor economice: într'un an s'ar face principiile abstracte, adică *teoria*; în al doilea s'ar studia chestiuni practice, ca de pildă comerțul grînelor în România, industria zahărului sau a hirtiei cu întreg cortegiul de probleme ce ridică, etc. etc.

Conchidem pină aci, că din cursurile tinzînd la educația științifică a candidaților trebuie să figureze pe program cel puțin următoarele patru:

Dreptul roman. Asamblul instituțiilor

juridice romane studiate in dezvoltarea lor istorică.

Economia politică. I. Teoria economică : producțiunea, repartițiunea circulațiunea, consumațiunea.

II. Economia națională : chestiuni alese de profesor și studiate după un program publicat la începutul anului.

Istoria dreptului român. Studiarea instituțiilor de drept public și privat in diferitele perioade ale Istoriei Românilor.

Legislațiunea civilă comparată. I. Istoria resumată a dreptului țărilor europene și americane.

II. O materie aleasă de profesor și studiată după un program publicat la deschiderea cursurilor.

Acestea sunt pentru noi materii indispensabile și de o egală importanță cu dreptul civil sau comercial.

Cu mult folos s'ar putea însă adăoga, după cum am spus, un curs de *sociologie* (factorii evoluțiunii și legile ei) sau încă completa economia politică prin : *istoria doctrinelor economice*, ce nu se pot aprofunda într'un curs general.

Venim acum la materiile pur juridice, considerate de toată lumea ca indispensabile și cari țin de domeniul aplicațiunii practice a dreptului.

Dacă fără de drept roman, economie politică și legislație comparată, nimeni nu se poate pretinde mai mult ca simplu practician, fără de cunoștințele ce urmează nu poate fi nici atit. De aceea nu utilitatea acestor materii ne propunem a demonstra : aceasta ar fi a reedita adevărurile lui La Palice. Modul de a concepe cea mai importantă din toate branșele dreptului, cea care constituie trei sferturi din obiectul lui, *dreptul civil*, va fi singurul punct ce ne propunem a arăta.

Opiniunea comună persistă a crede că „drept civil» e sinonim cu «Cod Civil», adică tot dreptul civil e cuprins in Codul Civil. Consecințele ce decurg din această manieră de a vedea sunt mai ales două: 1) din moment ce tot dreptul civil se găsește in Codul Civil, de ce nu am urma ordinea acestuia din urmă in expunere? 2) Ce poate fi un curs de drept civil dacă nu un comentariu de articole?

Cu toate acestea, de mult, Bugnet simțise deosebirea : «*J'enseigne, spunea dinsul, le Code Napoléon ; je ne connais pas le droit civil*».

In ce greșește opiniunea comună?

Când un cod e recent, el, prevăzând tot ce nevoile timpului cerea, e complet pentru epoca la care a fost făcut. Pentru momentul confecțiunii sale e aproape just a zice că in cod se cuprinde tot dreptul ; pe de altă parte : cum autorii lui vor in general să facă operă

metodică. de și aceasta nu e necesar un cod adresându-se specialiștilor, se poate și în învățămînt urma ordinea lui. În fine, interpretarea n'are rațiune să existe: textul satisface nevoia așa cum e redactat, nu alt-fel; o aplicație literală se impune.

Cu timpul însă evoluțiunea își face opera: nevoile se schimbă și legea rămîne aceeași. Atunci interpretarea începe să joace rol căutând a restabili armonia acolo unde ea a încetat să existe; codul trebuie dar completat cu decisiunile jurisprudenței. Ce argument mai convingător de opera timpului, ca strigătul sincer al lui Napoleon față de schimbările, ce tribunalele sub pretext de interpretare, aduceau codului său: *Mon code est perdu!* Legile complementare își fac apariția, apoi se înmulțesc; jurisprudența începe a crea teorii noi, așa în cât la un moment dat dreptul civil al unei societăți devine un *ce* complex, în care codul civil e simburile, dar nu e de cât atit.

A spune cu opiniunea comună, după un secol de la confecțiunea codului, că în el se cuprinde tot dreptul civil, înseamnă decî a perde din vedere evoluțiunea, și a egala în naivitate pe Justinian, care a oprit orî-ce interpretare a Pandectelor, ordonând ca ele să fie aplicate *tels quels* în decursul timpurilor!

Pentru noi e o axiomă azi ruperea cu ordinea codului în predarea dreptului civil, decî dis-

poziția programului actual în această privință trebuie să dispară. Ce vom pune în loc ?

Două soluțiuni se prezintă : sau noul program se va mărgini a obliga pe profesor să facă tot dreptul civil în trei ani lăsând împărțirea materiilor la aprecierea lui : sau o divisiune rațională se va substitui celei actuale, interzicându-se orî ce schimbare la norma adoptată.

Fie-care din aceste procedee își are avantajele și inconvenientele lui; lăsând liber pe profesor în alcătuirea programului anual, să dă curs inițiativei fie-căruia, dar în schimb se riscă o diversitate așa de mare în concepții, în cit învățămîntul ar putea să sufere din această cauză. Cu sistemul al doilea vom avea unitatea în predarea legislațiunii civile însă mai greu se va putea găsi o ordine, care să satisfacă pe toți.

În materie de metodă își are mai ales aplicație maxima: „*quot homines, tot sententiae*“.

Cu toate aceste înclinăm pentru procedeul din urmă: un excelent plan e dat de noul Cod German și, cum tendința germanică începe a prevala, credem că s'ar putea impune opiniuni. Dar o explicație : ordinea ce preconizăm în *învățămînt* a admis'o Germanii în legislație.

Planul codului nostru nu trebuie schimbat în consecință, căci o atare lucrare nu e și nu trebuie să fie operă didactică. Se poate observa aci un dublu curent caracteristic : în Franța,

unde codul e un uvraj *practic* prin excelență, învățămintul s'a crezut obligat multă vreme să-î urmeze ordinea: ceea ce era un rău; în Germania, unde codul a fost produsul universităților s'a urmat pentru dînsul ordinea învățămintului: ceea ce nu e necesar.

Am făcut alusie mai sus la inconvenientele programului nostru, trimițînd la interesanta prefață a lui Vareilles-Sommières pentru criticile analoage, ce merita odată predarea dreptului civil la Paris. Actualmente însă în Franța profesorul e obligat să-și înceapă cursul printr'o introducere consacrată ideilor generale. Studenții aŭ ast-fel timpul să se familiarizeze cu noțiunile simple înainte de a intra în discuțiunile și controversese juridice. Dar profesorul nu poate da în lecțiunile introductive de cît indicațiuni sumare lăsate la aprecierea lui.

Din parte-ne găsim necesar a se impune profesorului de anul I să expue într'o introducere generală nu numai câte-va noțiuni indispensabile priceperii celei mai simple probleme de drept, dar încă *toate teoriile dominante cari nu-și găsesc locul în altă parte.*

Ast-fel, după ce s'a definit dreptul și s'a arătat raportul său cu sociologia, a căreia ramură importantă e, după ce s'a discutat valoarea comparativă a surselor lui, insistînd asupra *legii*, se expune *teoria actului juridic* fără cunoașterea căreia nu ne vom putea nici

odată ridică de la detalii la *ideie generală că-lăuză*, punct de sprijin în întunecimea ce ridică examenul aprofundat al celei mai simple chestiuni; se completează apoi introducerea cu *teoria personalității*, și noțiuni *asupra naturii drepturilor*, familiale și patrimoniale.

Se abordă apoi materiile de fond; aici o intervertire, ce va părea multora curioasă se impune: teoria obligațiilor trebuie prima studiată, înaintea familiei, înaintea drepturilor reale. Zicem că cunoașterea obligațiilor trebuie să preceadă examenul drepturilor familiale pentru o rațiune peremptorie: toate drepturile patrimoniale, atit cele de creanță (obligațiile), cât și cele reale se presupun cunoscute, când se studiază familia, unde e vorba de *obligația* tutorelui de a da compt de gestiunea sa, de incapacitatea femeii măritate de a *aliena* sau *de a se obliga* fără autorizarea maritală etc. etc. Întru ceea ce privește însă anterioritatea studiului obligațiilor față de acel, al drepturilor reale justificarea e mai grea, dacă se raționează ca imensa majoritate a juriștilor: dreptul real e mai simplu de conceput ca cel de creanță, decî prin el trebuie să începem.

Greșește însă imensa majoritate! Concepe rea clasică a dreptului real ca un raport *direct* între o persoană și un lucru n'a putut să reziste unei analize minuțioase; ea presupune, cum s'a observat foarte just, o obligație în

sarcina lucrului, ceea ce e o absurditate. O opinie, care vede în dreptul real un drept de creanță mai complex, a luat atunci naștere în Germania; ideea nouă e atât de luminoasă în cât astăzi tinde a se generaliza și în Franța.

Or cu dinsa se răstoarnă vechea ordine a dreptului civil: dacă dreptul de creanță are ca subiect pasiv *una* sau *mai multe persoane determinate*, dacă dreptul real are ca subiect pasiv *toată lumea* afară de titular, noțiunea dreptului de creanță e mai simplă; cu ea dar trebuie să debutăm.

De alt-fel Codul German, după o introducere consacrată principiilor generale, expune obligațiunile, ceea ce e ultra-rațional; iar Planiol, încătușat de și mult mai puțin ca la noi de programul francez, începe cursul său cu regrete de a nu putea urma ordinea aceasta logică.

O dată obligațiunile cunoscute, se intră în examenul drepturilor reale, al efectelor lor și al actelor ce le creează; Codul German a consacrat acest mod de a vedea încheând cu drepturile reale partea patrimoniului.

Numai după ce s'au studiat toate aceste materii se poate înțelege teoria familiei, adică drepturile ce n'au valoare pecuniară, extra-patrimoniale. La noi se face tocmai contrariul, de aceea nu e rar a se vedea studenții, ce cunosc pe degete *obligațiunile* ce tutorele poate

contracta singur în mod valabil, cele cari au nevoie de autorizarea consiliului de familie sau încă de omologarea tribunalului, fără cu toate acestea a ști ce e o obligație!

Să ne mai plingem de slăbiciunea licențiatilor noștri!

În fine se încheie cursul de drept civil cu *succesiunile*, și e rațional. Omul cel mai incult se va întreba înainte de a ști *cum* se transmite un lucru, *ce* se transmite. Programul nostru nu vrea să ție compt de aceasta și obligă pe profesor, cum am spus, să facă succesiunile între teoria proprietății și aceea a obligațiilor; cum să înțeleagă iusă cine va transmite: unui patrimoniu, la moarte, pină nu cunoaște din ce el e format (drepturile patrimoniale), ce rămâne în afară (drepturile familiale).

Rezumăm: spre a merita calificativul de rațional, viitorul program de licență va trebui să poarte:

Dreptul civil. Expunerea generală a *dreptului* civil, cu vederi asupra chestiunilor sociale și economice în legătură cu materiile civile și în ordinea următoare: I. Introducțiune consacrată teoriilor generale. II. Obligațiunile. III. Drepturile reale. IV. Dreptul familie. V. Succesiunile.

Un învățămînt așa organizat va avea poate și un alt folos: când vom ajunge a ne convinge

că formula legii nu dă de cât un palid reflect al unei chestiuni de drept, așa cum ea se pune in practică, vom lepăda cu siguranță interpretația literală datorită influenței nefaste a lui Laurent. Spirit original și viguros, Laurent e un interpret care uită in fața abstracțiunii unui articol, că de soluțiunea ce va da depind interese omenestii considerabile; el sacrifică unei logici excesive, ce nu poate explica de cât reacțiunea ce el a voit să stirnească contra lui Demolombe.

Azi însă, când partea socială a dreptului incepe a se înțalege, mai mult ca ori când, Laurent *ca interpret* trebuie să dispară, devenit la rindul său obiect al unei reacțiuni, ce o rațională organizare a învățămintului juridic nu poate de cât activa.

Cursul de drept comercial sulevă din punctul de vedere, ce ne ocupă, două întrebări:

- 1) Ce se face cu dreptul maritim?
- 2) Ce cu legislația comercială comparată?

La rigoare dreptul maritim ar putea fi lăsat la o parte, România ne fiind o țară maritimă; legislația comercială comparată însă, pe lângă argumente de educație științifică, poate invoca unul practic: necesitatea de a cunoaște in raporturile cu comercianții străini legile lor. Cum însă și studiul dreptului maritim nu e fără folos, conchidem că profesorul de drept comercial trebuie ajutat in misiunea

lui de un docent saŭ agregat, care șase luni ar face dreptul maritim și șase un curs general de legislație comercială comparată.

Ast-fel învățămîntul nostru de drept comercial, cu profesorii distinși ce ocupă ambele catedre, ar fi la înălțimea orî cărei facultăți din Occident,

Intru ceea ce privește celelalte ramuri de drept, ce figurează pe programul nostru, ele nu ridică dificultăți din punctul de vedere al reglementării legale, fiind cursuri anuale și cu obiect limitat; aproape totul depinde de metoda profesorului.

Ajungem acum la a doua întrebare, ce se pune în alcătuirea programului: cum trebuie împărțite materiile între cele 3 examene, ceea ce revine a determina în ce acestea constau.

Examenul I.—Fiind prima probă ce are de trecut studentul, încă nou în materiile juridice, ea trebuie ușurată. Orî cine a făcut dreptul, fie chiar doctoratul și agregatia, încă știe că cel mai greu examen a fost cel d'întîi.

De aceea o singură probă compusă din 4 interogațiuni e suficientă. Întrebările poartă asupra materiilor următoare :

Dreptul roman.—Ansamblul instituțiilor de drept privat studiate în dezvoltarea lor istorică de la fondarea Romei la Dioclețian, (*curs anual*).

Dreptul civil. — I. Principii generale. II. Teoria obligațiilor (*curs anual*).

Economia politică.—Teoria economică : producțiunea, repartițiunea, circulațiunea, consumațiunea, (*curs anual*).

Istoria dreptului.—Studiarea instituțiilor de drept public și privat în diferitele perioade ale Istoriei Românilor, (*curs anual*).

Spre memorie repetăm :

Examenul se trece în fața unui juriu compus din 4 profesori, individual și timp de o oră.

Minimum de admitere : 3 roșii și 1 roșie-neagră.

Examenul II-lea.—Cuprinde două părți orale trecute în două zile consecutive.

I-a parte constă din trei interogațiuni asupra materiilor următoare :

Dreptul roman.— I. Instituțiunile de drept privat studiate istoricește de la Dioclețian la Justinian. II. Istoria dreptului roman după Justinian : răspindirea Pandectelor în Europa. (*curs semestrial*).

Dreptul civil. Drepturile reale, (*curs anual*).

O singură interogație } *Drept constituțional.* Principiile teoretice și explicarea constituțiunii române, după programul profesorului, (*curs semestrial*).

} *Drept administrativ.* Organele administrative și funcționarea lor, după explicarea profesorului, (*curs semestrial*).

II-a parte, constă tot din 3 interogațiuni, ce poartă asupra cursurilor de :

Drept penal. Explicațiunea Codului Penal și a Codului de Instrucțiune Criminală, după programul profesorului, (*curs anual*).

Economia politică. Chestiunii de economie aplicată alese de profesor, (*curs anual*).

Drept internațional public Drepturile Statelor și raporturile lor în timp de pace și război, (*curs semestrial*).

Spre memorie repetăm :

Fie-care examen e trecut în fața unui juriu compus din 3 profesori, individual și timp de $\frac{3}{4}$ de oră. Minimum de admitere : 2 roșii și 1 roșie neagră.

Adăogăm :

Ca un student să treacă în anul III-lea, trebuie să reușească la ambele părți ale examenului II-lea ; cum candidatul e obligat în sistemul nostru să se prezinte la sesiunea de Iunie, cel care n'a satisfăcut acestei obligațiuni de cât pentru una din părți, pierde dreptul a trece partea cea-laltă la Octombrie. Cel care a reușit la o parte și e aminat de două ori la cea-laltă, pierde beneficiul admisiunii sale parțiale și trebuie să reia tot examenul de la început.

Examennl III-lea. Trei probe sunt necesare : una scrisă două orale.

Proba scrisă. Actualmente la noi (și multă

vreme în Franța), diploma de licență presupune facerea unei teze, care, prin definiție, e o lucrare originală aprofundată asupra unui subiect special.

Ce s'a întâmplat în Franța? Tezele de licență ajunseră de o banalitate atât de revolțătoare, plagiaseră în așa măsură uvragele identice apărute înainte asupra aceleași chestiuni, în cit suprimarea lor a fost decretată.

Quid la noi? N'am văzut ceva mai copilăresc mai convențional ca practica tezelor de licență în România. Evident sunt unele, cari fac excepție, dar cite? Mai toate sunt broșuri de cite 50 pagini, în care sunt tratate cite 3 subiecte, unul de drept roman, altul de civil, penal etc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Manualele d-lui Demetrescu, excelente ca *memento*, sunt mult mai complete, cu toată scurtimea lor, și mai bine scrise ca *lucrările acestea speciale*.

Cumpărați un volum de drept de la 1850, rupeți cite-va pagini, din cari ștergeți multe pasagii, faceți o mică introducere și concluzie și iscăliți: X, licențiat în drept; știți cum se va numi copilul operilor d-voastră?
Teză pentru licență.

Nimeni nu va contesta afirmările noastre de cât poate din spirit de contradicție, de alt-fel studentii însă-și declară a nu consacra unei teze mai mult de 10 zile.

Concluzia : pentru nenorocirea tipograflor tezele de licență trebuiesc să dispară, lăsându-le numai să subsiste într'un caz excepțional, după cum vom vedea.

Cu ce le înlocuim? *Cu un examen scris de 6 ore*; iată proba serioasă prin excelență; dacă se vor lua măsuri severe contra fraudei. În săli de câte 50 studenți, sub supravegherea directă a unuia sau 2 profesori, la ziua fixată prin trageră la sorți, cum am spus, de la 8—11 dimineața, candidații, fără altă carte de cât codul, trebuie să facă o compozițiune asupra unui subiect de drept civil din două chestiuni date la alegere de consiliul facultății.

În aceeași zi și în aceeași condițiune, de la orele 2—5 după amiază, candidații au a face o compozițiune de drept comercial, putând asemenea alege între două subiecte.

O săptămână după proba scrisă o listă a celor admiși e afișată, cu notele fie-căruia, minimum fiind două roșii. Cel care nu e admis la scris pierde dreptul a se presenta la I-a parte orală, pe motiv că e judecat dinainte, primul examen oral constând din materiile civile și comerciale, la cari a fost recunoscut incapabil.

I-a parte orală. Cuprinde 3 interogațiuni din: *Dreptul civil*. I. Familia II. Succesiunile (*curs anual*).

Dreptul Comercial. Explicarea Codului de Comerț, după programul profesorului (*curs anual*).

Legislațiunea Civilă Comparată. I. Istoria resumată a dreptului țărilor Europene și Americane. II. Chestiuni alese de profesor, (*curs anual*).

II-a parte orală. Cuprinde 3 interogațiuni asupra materiilor :

Procedura civilă. a) Organizarea judiciară, b) Competința, c) Procedura propriu zisă, (*curs anual*).

Internațional Privat. a) Naționalitatea, b) Condițiunea străinilor în România, c) Conflictele legilor civile și comerciale, d) Execuțiunea în România a judecăților pronunțate în țări streine (*curs semestrial*).

Legislație Comercială Comparată. I. Istoria confecțiunii Codurilor Comerciale străine. II. Chestiuni alese de profesor, (*curs semestrial*).

Condițiunile de trecere și admisibilitate sunt absolut aceleași ca pentru examenul II-lea.

Candidatul, care maximum în 6 ani, a reușit la toate probele menționate capătă titlul de licențiat ; diploma indică notele obținute.

O observație în privința tezelor :

Am spus că practica lor fiind neserioasă, ele trebuiesc înlocuite cu un examen scris mult mai greu și convingător. Cu toate acestea sunt actualmente și vor fi totdeauna studenți capabili a prezenta o lucrare serioasă. Pentru ce să perdem fructul muncii lor ? Soluțiunea ce credem convenabilă e să lăsăm facerea tezei

la aprecierea candidatului. Avantajul, ce poate trage din efortul lui suplimentar, e că între lucrările ast-fel scrise se organizează un concurs, unde tezele cele mai bune sunt recompensate. Autorul premiat e îndreptăţit a se intitula : *laureat al facultăţii*, în afară de alte avantagii materiale.

Aceasta ar fi un prim pas către încurajarea muncii studenţilor buni, aşteptând ca Statul, dacă nu iniţiativa privată, să facă şi la noi ce a făcut în străinătate o doamnă Duchesne-Beaumont sau un conte Rossi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cam acestea sunt vederile noastre, atit în privinţa chestiunilor de organizare propriu zise cit şi relativ la alcătuirea programului de licenţă, indicând evident numai liniile generale, de oare-ce fie-care punct ar trebui să fie obiectul unei discuţiunii particulare.

Avem convingerea că indeplinim o datorie dindu-le la lumină, atit ne pare *progresul* condiţionat de interesul ce se poartă *studiului* legislaţiunei, la adăpostul căreia se săvârşeşte muncă pentru binele comun.

Cu deplină confienţă în cele ce am avansat, ne permitem decî a atrage atenţiunea domnului Ministru al Instrucţiunei Publice, în o-

pera lăudabilă ce a întreprins, asupra următoarelor 18 puncte :

1) Necesitatea unui maximum în numărul studenților în drept.

2) Crearea taxelor de înscripțiuni și de examene.

3) Severitatea cea mai absolută pentru neglijența adusă, în executarea obligațiilor sale, de către student și profesor.

4) Inființarea apelului nominal înaintea fiecărei lecțiuni.

5) Reducerea școlarității la 3 ani.

6) Crearea conferințelor de drept.

7) Trecerea examenului *în fața unui juriu, de către un candidat singur, interogată un timp suficient.*

8) Reducerea sesiunilor la două : una în Iunie, alta în Octombrie.

9) Obligarea studentului a se prezenta la sesiunea de Iunie sub sancțiuni severe.

10) Recrutarea profesorilor prin concurs.

11) Excluderea cumulului : *bine plătit*, profesorul pierde dreptul a se ocupa cu avocatura sa și magistratura.

12) Necesitatea unei catedre de istoria dreptului și de legislație comercială și civilă comparată ; utilitatea unui curs de sociologie, istoria doctrinelor economice, drept maritim.

13) Inutilitatea dreptului roman, dacă nu e

studiat istoricește ; schimbarea direcțiunii acestui învățămînt.

14) Adăogarea unui al doilea an de economie politică consacrat chestiunilor române.

15) Stabilirea unui ordin rațional in predarea dreptului civil : excelența planului dat de Codul German.

16) Gruparea rațională a materiilor între diferitele examene ; gradarea progresivă a dificultății lor : o probă orală, două probe orale, o probă scrisă și două orale.

17) Suprimarea tezelor de licență și înlocuirea lor prin două compozițiuni scrise : una de drept civil, alta de drept comercial.

18) Iniințarea unui *concurs* de teze facultative, unde munca să-și găsească recompensa !

